

RECENZIJOS

Mokslo žinių atvirumo įžvalgos

Stonkienė M., Atkočiūnienė Z. O., Matkevičienė R. Autorių teisės mokslo komunikacijoje: Lietuvos mokslininkų kūrinių, publikuojamų valstybės remiamuose moksliniuose žurnaluose, teisinė intelektinės nuosavybės apsauga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. 350 p. ISBN 978-9955-33-394-4

Lietuvoje augantį mokslininkų susidomėjimą mokslo kaip socialinio reiškimo tyrimu, mokslo raidos pažinimu, tikslinga šios raidos kreiptimi rodo ne tik mokslinės diskusijos (pvz., žurnale „Kultūros barai“), aktyvus naujojo Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo įstatymo projekto svarstymas, bet ir pastaruoju metu pasirodę fundamentalūs mokslo darbai – mokslo problematikai skirtos monografijos: prof. Kęstučio Kriščiūno, prof. Jurgio Kazimiero Staniškio ir prof. Vaclovo Tričio monografija „Mokslinė veikla: šiuolaikinės tendencijos“ (2008) ir prof. Alberto Skurvydo monografija „Senasis ir naujasis mokslas: paradigmos, metodologijos, teorijos, dėsniai, principai, politika“ (2008). Recenzuojama dr. Marijos Stonkienės, doc. Zenonos Onos Atkočiūnienės ir dr. Renatos Matkevičienės monografija „Autorių teisės mokslo komunikacijoje: Lietuvos mokslininkų kūrinių, publikuojamų valstybės remiamuose moksliniuose žurnaluose, teisinė intelektinės nuosavybės apsauga“

(2009) papildoma mokslui skirtų Lietuvos mokslininkų darbų sąrašą. Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto mokslininkų monografija pristato originalų, išsamų mokslinį tyrimą mokslininkų dėmesio reikalaujančia mokslo komunikacijos problematika. Monografijos aktualumą ir naujumą pagrindžia viešojoje erdvėje, politiniuose dokumentuose teigiamas žinių visuomenės klostymasis, rinkos reikalavimai mokslo rezultatų pritaikomumui verslo reikmėms, mokslo rezultatų sklaidos ir mokslo komunikacijos pokyčiai.

Tiriant, analizuojant įvairias žinių ekonomikos raiškas, dėmesys atkreipiamas ir į žinių visuomenės, žinių ekonomikos ir mokslo sąveiką. Žinių visuomenė grindžiama nematerialiais ištekliais, ji suvokiama kaip mokslo žiniomis aprūpinta, intensyviai mokslo žinias naudojanti visuomenė; žinių ekonomikoje svarbiausiais vaidmuo skiriamas su mokslo laimėjimais siejamoms naujovėms. Mokslo žinių virsmas strateginiu iš-

tekliumi pagrindžia nuodugnesnio mokslo komunikacijos reiškinių pažinimo poreikį, mokslinio žinojimo tyrinėjimus, mokslo industrijos analizę. Mokslo komunikacijos kaip tyrimo objekto aktualumas pabrėžiamas didėjančia specialiųjų žinių verte, besimo-kančios visuomenės reiškiniu.

Mokslo komunikacijos tyrimai Lietuvoje telkiami Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultete (pvz., prof. O. Voverienės ir jos mokinių dr. B. Railienės, dr. G. Sasnauskaitės, V. Vanagaitės moksliniai darbai, profesorių O. Janonio, E. Macevičiūtės ir A. Glo-sienės moksliniai straipsniai, dr. L. Nevinskaitės ir kt. tyrimai), todėl šio fakulteto mokslininkų parengta mokslo komunikacijos problematikai skirta monografija tęsia mokslo komunikacijos tyrimo tradiciją. Recenzuojamos monografijos ypatumas yra tas, kad joje mokslo komunikacija analizuojama savitu – autorių teisių aspektu. Autorių teisių į mokslo kūrinius samprata, šių teisių perleidimo ir suteikimo kitiems asmenims sistema, žinių visuomenės indikacijos šiai sistemai kuria naują probleminę mokslo komunikacijos sritį. Autorių teisių sistema yra teisinis mokslo informacijos, esančios moksliniuose darbuose, viešinimo visuomenei pagrindas. Tai leidžia pabrėžti recenzuojamoje monografijoje pristatomo mokslinio tyrimo aktualumą.

Tai, kad Lietuvoje nėra gausu mokslo komunikacijai skirtų mokslininkų darbų, nėra jokių teisinius (autorių teisių) mokslo komunikacijos aspektus atskleidžiančių, analizuojančių mokslo darbų, taip pat rodo recenzuojamos monografijos naujumą, aktualumą. Marijos Stonkienės, Zenonos Onos Atkočiūnienės ir Renatos Matkevičienės monogra-

fija „Autorių teisės mokslo komunikacijoje: Lietuvos mokslininkų kūrinių, publikuojamų valstybės remiamuose moksliniuose žurnaluose, teisinė intelektinės nuosavybės apsauga“ (2009) yra pirmas reprezentatyvus mokslinis darbas, nagrinėjantis autorių teisių mokslo komunikacijoje tematiką. Monografijos naujumą rodo ir didėjantis užsienio mokslininkų dėmesys teisėms į intelektinę nuosavybę darbuose, skirtuose ne tik mokslo komunikacijai, bet ir ekonomikai, vadybai ar net bioinformatikai.

Pirmiausia derėtų pažymėti monografijoje juntamą teisės bei komunikacijos ir informacijos mokslų žiūrų dermę, praturtinančią sausas teorines išvalgas taikomaisiais autorių teisių mokslo komunikacijoje tyrimais, apimančiais tiek mokslo kūrinių autorių teisių apsaugos sistemos, tiek mokslo komunikacijos sistemos analizę.

Monografijos įvade nurodomas dvejopas pristatomo tyrimo tikslas:

- 1) išanalizuoti mokslo kūrinių autorių teisių apsaugos, paskirstymo kaitą, įvertinant atvirojo turinio licencijų (konkretinant – kūrybinės visumos licencijų) naudojimo mokslo komunikacijoje galimybes;

- 2) ištirti Lietuvos valstybės remiamų (valstybės biudžeto lėšomis finansuojamų) mokslo žurnalų redaktorių ir šiuose žurnaluose publikuojamų mokslo kūrinių (straipsnių) autorių požiūrį į mokslo kūrinių (straipsnių) publikavimo mokslo žurnaluose teisinius pagrindus, autorių teises, atvirąją priegaią prie mokslo kūrinių.

Šio tikslo autorės siekia trijuose skyriuose nuosekliai analizuodamos mokslo kūrinių autorių ir kitų prie šių kūrinių kūrimo tiesiogiai ar netiesiogiai prisidedančių asme-

nų teisių apsaugą Lietuvoje, mokslo komunikacijos kaitą, supažindindamos su autorių teisių mokslo komunikacijoje apsaugos savitumais Lietuvoje. Atkreipiamas dėmesys į nuosekliai išskiriamus mokslo kūrinių autorių turtinių teisių paskirstymo modelius, kurie iliustruojami schemomis, išsamiai komentuojami, nors aprašomoje mokslo kūrinių autorių teisių paskirstymo sistemoje pasigesta kiek daugiau dėmesio kolektyvinių mokslo kūrinių autorių turtinių teisių paskirstymui. Tačiau tenka pripažinti, kad monografijos autorių lakoniškumą šiuo atveju galėjo lemti Lietuvoje vykstanti mokslo ir studijų sistemos pertvarka, tinkamai nereguluoti mokslininkų – mokslo kūrinių autorių, ir jų darbdavių – universitetų ar kitų aukštųjų mokyklų, mokslinių tyrimų institutų, santykiai dėl intelektualinės kūrybos rezultatų. Komunikacijos specialistus turėtų sudominti antroji monografijos dalis, skirta mokslo komunikacijai analizuoti. Šios monografijos dalies autorė dr. M. Stonkienė, analizuodama mokslininkų darbus, pristato ir argumentuoja mokslo komunikacijos kaitą. Mokslo komunikacijos kaita teigiama įvertinus kintantį mokslo komunikacijos modelį, plintantį mokslo kūrinių viešinimą, laisvos ir atviros prieigos prie mokslo kūrinių radimąsi. Autorių teisių aspektas mokslo komunikacijoje lėmė išsamia ne ekonominių, o teisinių atvirosios prieigos aspektų analizę. Tenka pripažinti, kad teisinis atvirosios prieigos prie mokslo kūrinių turinys Lietuvoje tikrai yra neartikuliuojamas, laisvo dalijimosi informacija kultūra dažnai įgyja deviantines (pvz., „piratavimo“) raiškas. Monografijos pranašumas yra išsamus populiariausių atvirosios prieigos teisinių pagrindų, t. y. savitų autorinių sutarčių – kūrybinės visumos licencijų, pristatymas ir analizė.

Neabejotinai vertingiausia monografijos dalis yra trečioji, kurioje pristatomi net keturi empiriniai moksliniai tyrimai. Pirmajame tyrime analizuojama prieigos prie mokslo kūrinių tradicija Lietuvoje, tiriamas šios prieigos teisinis pagrindas. Antrajame tyrime nagrinėjamos atvirosios prieigos užtikrinimo teisinės galimybės, vertinamas kūrybinės visumos licencinių sutarčių teisėtumas Lietuvoje. Trečiasis tyrimas atskleidžia valstybės remiamų mokslo žurnalų atsakingųjų asmenų – vyriausiųjų redaktorių – požiūrį į mokslo kūrinių autorių teisių paskirstymą, laisvos, atviros prieigos prie mokslo kūrinių suteikimą. Ketvirtajame tyrime analizuojamas mokslo kūrinių autorių, sklebiančių straipsnius Lietuvos valstybės remiamuose mokslo žurnaluose, požiūris į mokslo kūrinių (straipsnių) autorių teisių paskirstymo sistemą, į atvirąją prieigą prie mokslo kūrinių, kūrybinės visumos licencijas. Autorių atliktų tyrimų duomenys kuria kontroversišką mokslo komunikacijos Lietuvoje vaizdą – mokslo komunikacijos infrastruktūros pokyčiai rodo esant mokslo komunikacijos kaitą, tačiau dr. R. Matkevičienės atlikto ir monografijoje pristatomo tyrimo duomenys ir išvados atskleidžia Lietuvoje vykstančių mokslo komunikacijos pokyčių paviršutiniškumą. Remiantis autorių atliktais tyrimais galima teigti, kad mokslo komunikacijos pokyčius Lietuvoje šiandien lemia tik technologiniai veiksniai, o giluminiai pokyčiai dėl savitos mokslo komunikacijos, savitos mokslininkų dalijimosi mokslo žiniomis kultūros nevyksta. Šią mintį pagrindžia ir dr. Z. O. Atkočiūnienės atlikto tyrimo duomenys, rodantys, kad Lietuvos mokslinių žurnalų redaktoriai neriboja mokslo kūrinių au-

torių galimybių viešinti internete tiek rankraštinius, tiek jau spausdintus šiuose leidiniuose mokslo kūrinius.

Monografijos išvadose pabrėžiami svarbiausi mokslo kūrinių autorių teisių apsaugos aspektai, sietini su kintančios mokslo komunikacijos funkcijų tenkinimu, išskiriami esminiai mokslo komunikacijos kaitos veiksniai, nurodomas jų poveikis mokslo kūrinių autorių paskirstymo sistemai, pateikiamos pasvertos ir praktinės vertės turinčios Lietuvos mokslo komunikacijos sistemos tobulinimo rekomendacijos, ir jos gali būti pritaikomos praktikoje, t. y. remiantis šiomis rekomendacijomis Lietuvoje gali būti kuriami ne tik laisvos (ekonominiu aspektu), bet ir atviros (teisiniu aspektu) prieigos mokslinės informacijos internete segmentai.

Nors monografija skirta įvade griežtai apibrėžtai mokslinei problemai tirti, tačiau autorių atliekamo mokslinio tyrimo dalyko naujumas lemia informacijos daugiatiškumą, todėl monografijoje derėjo pateikti

dalykų rodyklę. Tenka pažymėti ir tai, kad nepaisant monografijos autorių bandymų sudėtingas teorines idėjas, tyrimų duomenis iliustruoti schemomis, paveikslais, recenzuojamoje monografijoje nepavyko išvengti sudėtingos akademinės kalbos (ypač mokslo kūrinių autorių teisių teorinei analizei skirtuose skyriuose), griežto mokslinio išvedimo taisyklių paisymo, perteklinio pastabų, diagnozių ir sugestių pagrindimo.

Analizuojant monografiją išvelgiamas autorių siekis paskatinti kiekvieną mokslininką apmąstyti, įvertinti tuos tikslus, kurių siekiama skleidžiant tyrimų rezultatus, raginimas susirūpinti tiek autorių teisių į mokslo kūrinius apsauga, tiek visuomenės teisių mokytis, įgyti mokslo žinių įgyvendinimo garantijomis.

Ši originali, aktuali monografija tikrai verta mokslininkų, mokslo komunikacijos dalyvių dėmesio, ji gali būti naudojama kaip mokslotyros, komunikacijos studijų šaltinis.

Dr. Lijana Stundžė